

JUOZO ADOMAIČIO-ŠERNO SOCIALINĖS-EKONOMINĖS PAŽIŪROS

V. LUKOSEVICIUS

J. Adomaitis (1859—1922 m.) gimė Šakių apskrityje, mokėsi Marijampolės (dabar Kapsukas) gimnazijoje, baigė šešias klases. Toliau mokslo sėmėsi savarankiškai. XIX a. paskutiniaisiais dviem dešimtmečiais pagarsėjo savo straipsniais lietuviškojoje spaudoje. Jie pasižymėjo gvil-denamų klausimų gausumu, minties originalumu ir dideliu pilietinės atsakomybės pajautimu.

Bendradarbiauti spaudoje jis pradėjo 1885 metais. Tuo metu jis gyveno Varšuvoje (dirbo banko tarnautoju), kur palaikė ryšius su pažangiais to meto lenkų ir lietuvių veikėjais. J. Adomaitis buvo vienas iš pagrindinių „Varpo“ sumanytojų ir jo redaktorius 1890 metais (1889 m., t. y. pirmaisiais metais, „Varpą“ redagavo redkolegija: J. Adomaitis-Šernas, J. Gaidamavičius ir V. Kudirka; 1, p. 187), be to, jo yra parašyti beveik visi 1891 metų „Varpo“ vedamieji ir poleminiai straipsniai. J. Adomaitis eile klausimų nebuvo vieningos nuomonės su V. Kudirka ir kitais varpininkais. Ypač jis priešingai buvo nusiteikęs nacionalizmo atžvilgiu. Dėl to 1892 metų pradžioje iš „Varpo“ redakcijos pasitraukė. 1895 metais buvo pakviestas redaguoti Jungtinėse Amerikos Valstijose ėjusio lietuvių buržuazinio laikraščio „Lietuva“, kurio redaktorium buvo iki 1916 metų, kai, redakcijoje įsigalėjus reakciniams elementams, buvo atleistas iš užimamų pareigų (2).

Socialiniai-ekonominiai klausimai daugiausia liečiami ankstyvoje jo publicistikoje, paskelbtoje beveik išimtinai „Lietuviškajame Balse“ ir „Varpe“ (maždaug 1885—1895 m.). Vėliau jis daugiau dėmesio skyrė švietėjiškam darbui, prie kurio karštai kvietė lietuvius inteligentus dar „Lietuviškojo Balso“ („Lietuwiszkojo Balso“) ir „Varpo“ puslapiuose. Kaip „Lietuvos“ redaktorius J. Adomaitis turėjo nemažai dėmesio skirti ir politiniams dalykams. Jam redaguojant, „Lietuva“ laikėsi demokratinių pozicijų. 1905—1907 metų revoliucijos Rusijoje laikotarpiu ir vėliau joje buvo skelbiama plati revoliucinių įvykių Rusijoje apžvalga. Komentarai šiems įvykiams daugeliu momentų sutampa su ankstyvojoje J. Adomaičio publicistikoje skelbtomis mintimis (pavyzdžiui, karštai ginama visų Rusijos engiamų tautų vienybės su rusų liaudimi kovoje prieš carizmą idėja ir kt.). Tai leidžia daryti prielaidą, jog medžiagą apie padėtį Rusijoje, nors autorius nenurodomas, ruošė pats redaktorius. Užbėgant į priekį, pasakytina, jog „Lietuvos“ revoliucinė-demokratinė pozicija revoliucijos Rusijoje klausimu yra faktas, apibūdinantis J. Adomaitį kaip nuosekliai radikalų demokratą, kuriuo jis tapo Amerikoje, išsivysčiusio kapitalizmo

šalyje, įveikdamas savo pažiūrų tam tikrą liberalumą, ribotumą, sąlygotą carinės Rusijos socialinio-ekonominio atsilikimo.

„Lietuvoje“ ir kai kuriuose kituose laikraščiuose yra paskelbta apie du tūkstančius Adomaičio mokslo populiarinimo straipsnių, kurių didesnę dalis buvo išleista ir atskirais leidiniais (iš viso apie 20), sudariusiais pagal nagrinėjamų klausimų ratą savotišką savišvietos programą lietuvių liaudžiai. Savo knygas J. Adomaitis rašė, remdamasis kitų tautų autorių veikalais, juos perdirbdamas ir papildydamas lituanistine medžiaga. J. Adomaitis materialistiškai aiškino gamtos reiškinius, dar daugiau, jo pažiūroms būdingi kai kurie dialektikos elementai, todėl J. Adomaičio veikalai buvo vienu iš legalių šaltinių, formavusių pažangią visuomeninę mintį Lietuvoje (2). Socialiniai-ekonominiai klausimai šiuose veikaluose, skirtuose pažangaus gamtos mokslo žinioms skleisti, liečiami tik vienur kitur probėgomis, bet ir šios trumpos pauzės, ypač turint galvoje tai, kaip laikraštis „Lietuva“ nagrinėjo politinę padėtį Rusijoje XX a. pradžioje, rodo, jog J. Adomaičio pažiūros evoliucionavo į kairę.

J. Adomaičio socialinių-ekonominių pažiūrų raida vyko dviem etapais. Pirmajam, t. y. aktyvaus bendradarbiavimo „Lietuviškajame Balse“ ir „Varpe“ laikotarpiu (1885—1891 m.), arba apskritai XIX a. pabaigoje, būdingas buržuazinis liberalizmas, priartėjęs prie buržuazinio demokratizmo. Antrajam, kurio svarbiausiu momentu yra J. Adomaičio požiūris į revoliucinius įvykius Rusijoje 1905—1907 metais, apytikriai sutampančiam su XX a. pradžia, būdingas buržuazinis demokratizmas, priartėjęs prie socializmo. Toks J. Adomaičio pažiūrų evoliucijos suskirstymas etapais yra labai sąlyginis. Juo norima tik pažymėti, kad demokratiniai ankstyvosios publicistikos elementai atsispindėjo ir buvo išvystyti vėlyvesniuose J. Adomaičio raštuose, kad J. Adomaitis nepasuko į reakcijos stovyklą, bet ir toliau liko ištikimas liaudžiai.

Straipsnis skiriamas socialinėms-ekonominėms J. Adomaičio pažiūroms nagrinėti, todėl J. Adomaičio nuveiktas švietėjiškas darbas, kuris yra svarbus indėlis mokslinei pasaulėžiūrai plėsti lietuvių tautoje, minimas tik bendrais bruožais.

J. Adomaičio socialinių-ekonominių pažiūrų apibūdinimas, turint galvoje, kad jos marksistinėje lietuvių literatūroje nėra plačiau nagrinėtos, padės labiau išryškinti šio įžymaus visuomeninio veikėjo vietą politiniame Lietuvos gyvenime, lietuvių tautos istorijoje.

Straipsnyje J. Adomaičio pažiūras bus stengiamasi nušviesti jų evoliucijos požiūriu, t. y. pradžioje bus sustota ties J. Adomaičio skelbtomis idėjomis „Lietuviškajame Balse“ ir „Varpe“, parodant jų pažangų vaidmenį ir aptariant ribotumo priežastis, vėliau — nagrinėjamos J. Adomaičio pažiūros „amerikiniu“ laikotarpiu, kai jis iš esmės buvo tapęs socialistu.

Prieš pradėdant nuodugniau nagrinėti J. Adomaičio socialines-ekonominės pažiūras, reikėtų trumpai apžvelgti istorines sąlygas, kuriomis jos formavosi. Kaip minėta, J. Adomaičio visuomeninė veikla prasideda priešpaskutiniame XIX a. dešimtmetyje, vadinasi, ji tampriai yra susijusi su poreforminėmis Rusijos prieštaravimais, XIX a. antrosios pusės visuomeniniais procesais.

Pagrindinis poreforminio laikotarpio ypatumas — spartus kapitalizmo vystymasis — buvo būdingas ir Lietuvai. Apskritai baudžiavos panaikinimas betarpiškai atsiliepė kapitalizmo vystymuisi žemės ūkyje, kas savo ruožtu sudarė palankias sąlygas kapitalistiniam vystymuisi pramonėje. Kapitalizmo vystymuisi Lietuvos žemės ūkyje buvo būdingi kai kurie „amerikinio“ kelio elementai (3). Tai reiškia, kad kaime vyko palyginti intensyvi klasinė diferenciacija, formavosi buržuazijos sluoksnis. R. Vėbros apskaičiavimu, XIX a. pabaigoje Lietuvos valstietija socialiniu po-

žiūriu buvo pasiskirsčiusi apytikriai taip: proletariniai ir pusiau proletariniai sluoksniai sudarė daugiau kaip pusę, pasiturinčioji valstietija — apie vieną šeštadalį ir vidutiniai valstiečiai (dalis jų — vargingieji smulkieji savininkai) — daugiau kaip ketvirtadalį (4, p. 75).

Tautine sudėtim Lietuvos kaimo gyventojai, išskyrus dalį Vilniaus gubernijos rajonų, buvo vienalyčiai, kitaip tariant, absoliučią jų daugumą sudarė lietuviai. Todėl valstietijos diferenciacija XIX a. antrojoje pusėje reiškė ir nacionalinės buržuazijos formavimąsi, nes besikurianti pramonė, laip pat verslai ir prekyba dėl eilės priežasčių (pavyzdžiui, žydams carinėje Rusijoje buvo draudžiama gyventi centriniuose rajonuose ir verstis žemdirbyste, rusai pirkliai dėl carizmo vykdytos politikos vakarinėse gubernijose buvo privilegijuotoje padėtyje, todėl jie kėlėsi į šiuos rajonus ir t. t.) buvo kitataučių rankose.

Kita svarbi Lietuvos visuomeninio gyvenimo ypatybė XIX a. antrojoje pusėje yra carinė nacionalinio engimo politika. Buvo draudžiama lietuvių spauda, dėstyti lietuvių kalba mokyklose, lietuvių tautybės asmenims buvo suvaržytos teisės valstybinių tarnybų, turto įsigijimo ir kitais atžvilgiais, buvo neleidžiama steigti bet kokių draugijų ir t. t.

Tokios aplinkybės, t. y. vis ryškesni prieštaravimai tarp nacionalinės ir miestų buržuazijos, nebuvimas sąlygų nacionalinei inteligentijai dirbti Lietuvoje, žemės valdų lietuviams apribojimas 60-čia dešimtinių ir t. t. trukdė vidaus rinkos susidarymui ir lietuviškųjų gubernijų ekonominiam sutelkimui bendros kalbos ir psichinio-kultūrinio bendrumo pagrindu, lietuviškosios buržuazijos įsiviešpatavimui ekonomiškai ir politiškai. Visa tai leido lietuvių buržuazijai savo klasinius siekius, pavyzdžiui, pastangas paimti pramonę ir prekybą į savo rankas ir kt., vaizduoti kaip atitinkančius visos lietuvių tautos interesus, o save laikyti tautos atstove. Reikia pasakyti, jog XIX a. antrojoje pusėje lietuvių tautos daugumą sudarė valstiečiai, iš esmės smulkioji buržuazija. Todėl, esant silpnai ir dar neorganizuotai darbininkų klasei, visos liaudies interesai daugeliu momentų, pirmiausia dėl nacionalinės priespaudos likvidavimo, sutapo su buržuazijos interesais.

XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais būdingas lietuvių buržuazinių ideologų pozicijos bruožas yra stengimasis pavaizduoti save visos tautos interesų reiškėjais ir gynėjais. Toks požiūris objektyviai yra sąlygojamas buržuazinės nacijos formavimosi proceso, lydinčio kapitalizmo vystymąsi. Grynai klasiniu jis tampa, susiformavus buržuazinei nacijai. Lietuvių buržuazinės nacijos galutinio formavimosi laikotarpiu laikomas XX a. pirmasis dešimtmetis. Šią aplinkybę svarbu turėti galvoje, vertinant socialines-ekonomines XIX a. antrosios pusės koncepcijas Lietuvoje.

J. Adomaičio pozicijos taip pat buvo apspręstos minėtų realių sąlygų, t. y. joms buvo būdingas buržuaziškumas, bet pajungtas bendrademokratinėms laisvėms ginti, kultūriniam-švietėjiškam tautos lygiui kelti.

Savo straipsniuose „Lietuviškajame Balse“ ir „Varpe“ J. Adomaitis su didele pilietine aistra kalbėjo apie nacionalinę lietuvių tautos priespaudą, apie ekonominę ir kultūrinę Lietuvos atsilikimą. To atsilikimo priežastį jis pagrįstai nurodo carizmo vykdytą Rusijos nacionalinių mažumų engimo politiką.

J. Adomaitis mėgina nužymėti ir kelią, kuriuo, jo nuomone, turėjo stengtis eiti Lietuva. Šis kelias, kaip bus pamėginta parodyti, vedė prie kapitalistinių gamybinių santykių įsigalėjimo ir buržuazinių-demokratinų laisvių iškovojimo. Objektyviai baudžiavinių liekanų laužymas carinėje Rusijoje ir jos pakraščiuose XIX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais buvo vienintelis pažangaus vystymosi kelias.

Tikslą, kurio turi siekti lietuvių tauta, J. Adomaitis suformuluoja taip: „Geismai mūsų, keliai, kuriais vaikščioti norime patys ir vedžioti tamsesnius brolius, visą tautą — sueina į vieną vietą, kuri yra: užlaikymas tautybės ir viso ko, kas jai priguli: kalbos, tikėjimo, papročių, nuo amžių tarp mūsų įsiveisusių, kilimas aukštyn, įgaivinimas mūsų pačių lietuviškos kultūros ir kilimas doriškas ir ekonomiškasis mūsų tėvynės“ (5, Nr. 7, p. 77). Kaip matom, reikalavimai — kalbinio skirtumo išlaikymas, kultūrinis ir ekonominis pakilimas — neperžengia buržuazinių-demokratinių reikalavimų (J. Adomaičio požiūrį į darbininkų judėjimą ir į socializmą aptarsime kiek vėliau).

Kviesdamas mobilizuoti jėgas kovai prieš nacionalinę priespaudą, kaip pagrindinę, jo įsitikinimu, Lietuvos atsilikimo priežastį, J. Adomaitis ragino lietuvių inteligentiją ir liaudį dėti daugiau pastangų, kad jau esamomis sąlygomis būtų pasiekti didesni rezultatai kultūrinėje-ekonominėje srityje ir tuo pačiu būtų parengtos palankesnės sąlygos nacionaliniams suvaržymams likviduoti, kas, savo ruožtu, sudarytų prielaidas pažangai žymesniu mastu vystytis.

Svarbiausiu momentu tautos gyvenime jis laikė švietimo lygį. Lietuvių spaudos draudimo sąlygomis administraciniu būdu vejančią lietuvių kalbą iš mokyklų ir įstaigų, vienintele priemone švietimui kelti gimtąją kalbą jis laikė nelegaliai platinamus lietuviškus periodinius ir atskirus leidinius. Šaukte šaukdamas „šviesos! daugiau šviesos!“, J. Adomaitis siūlė įsteigti specialų fondą lietuviškos literatūros leidiniams finansuoti: lėšos į šį fondą turėjo plaukti liaudies laisvanoriškomis aukomis. Anot jo, iki šiol lietuviai prisidėdavo tik prie bažnyčių statymo ir kunigų išlaikymo. Laikas jau suprasti, kad be „bažnyčios ir maldos“ yra dar ir kiti svarbesni reikalai. Iš tokiu būdu surinktų lėšų galėtų būti paremti ir atskiri autoriai, rašantys lietuvių kalba klausimais iš įvairių mokslo sričių, nes kol kas mokslinės literatūros lietuvių kalba visai nėra. Kaip žinome, J. Adomaitis vėliau kai ką padarė šia kryptimi. Ši J. Adomaičio idėja po kelių metų iš dalies buvo įgyvendinta, įsteigus „Lietuvos“ draugiją.

Straipsnių serijoje „Ko mums reikia“ („Lietuviškasis Balsas“, 1885, Nr. 5—13, 1886, Nr. 1—11) J. Adomaitis, plačiai rašydamas švietimo, mokslo ir kultūros būklės Lietuvoje klausimais, taip pat daug dėmesio skiria ekonominės padėties analizei.

Bendro ekonominio atsilikimo kertiniu akmeniu jis laiko valstiečių nuskurdimą. Tiesa, kalbėdamas apie valstiečių nustumimą ir tuos kelius, kuriais einant galima būtų žymiai pakelti žemdirbystės lygį, J. Adomaitis nurodo daugiau antraeilės reikšmės veiksnius. Jo nuomone, visai neleistinu dalyku yra tai, kad ūkininkai yra apleidę tokias verslo šakas, jau senovėje vaidinusias žymų vaidmenį, kaip bitininkystė ir žuvininkystė. Atkreipus reikiamą dėmesį į šias nepanaudotas galimybes, esą galima būtų gauti gražaus pelno. Ūkininkai taip pat daug laimėtų, jei soduose, kur dabar auga vaismedžiai tik iš „dievo malonės“, užveistų medžius, atnešančius aukštos kokybės vaisius, įsiveistų geresnes galvijų veisles ir t. t. Tokios priemonės, be abejo, turėjo skatinti žemdirbystės kultūrą ir buržuazijos formavimąsi. Tačiau jos buvo labai pusinės, gausių feodalinių liekanų sąlygomis negalinčios žymesniu mastu pastumėti žemės ūkio.

Kitu svarbiu ekonominio atsilikimo momentu J. Adomaitis laikė tai, kad Lietuvoje nebuvo išsivysčiusi pramonė. Būtina sąlyga pramonei augti, jo nuomone, yra amatų paplitimas, nes be amatų, kaip pirminės pramoninio vystymosi stadijos, sunku būtų surasti darbo jėgą fabrikiniai gamybai, o dar sunkiau — skatinti žmones, nematančius reikalo plėsti amatus, statyti fabrikus. Todėl J. Adomaitis ragina lietuvius imtis

amatų, tada nereikės mokėti svetimtaučiams, be to, bus lengviau pereiti prie fabrių, kurių steigimui pinigų „prie vienybės tarp lietuvių“ pakankamai atsirastų, nes „šiandien daugel papėrų, o gal ir sidabro guli skryniose nenaudingai“. „Tie rubliai, šiandien giliai paslėpti, jeigu būtų apverčiami dėl pirkimo akcijų rankdarbistiškų draugysčių, ne tik neprapultų, bet duotų palūkius ir dalinį (dividendą)“. Lenkijoje „cukraus dirbtuvės, įlaisytos ant akcijų“, nežiūrint nepalankių metų cukrinių runkelių augintojams, atnešė akcininkams nuo 18 iki 25 procentų dividendo (6, p. 45).

Taigi J. Adomaitis primygtinai ragina lietuvius vystyti pramonę akcinėmis bendrovėmis ir kitokiais būdais. Jis nurodo, jog reikėtų iširti pramoninių gaminių importą į Lietuvą, tada paaiškėtų, kokių šakų pirmiausia reikėtų imtis. Pateikdamas duomenis apie Rusijos eksporto ir importo balansą, J. Adomaitis pažymi, jog jis yra pasyvus, nes pernelyg daug importuojama tokių dalykų, kurie galėtų būti gaminami viduje, pavyzdžiui, išvežami linai ir įvežami lininiai audiniai. Nors atskirai Lietuvai nėra duomenų, bet, be abejo, padėtis čia nuo visos Rusijos niekuo nesiskiria. Nuosavos pramonės išvystymas leistų sutaupyti daugybę lėšų, kurios dabar ekonomiškai visai neefektyviai išplaukia į užsienį.

J. Adomaičio pozicijų išeities taškas yra tautiškas, lietuvių tautos kaip nacionalinio vieneto išlaikymas. Pramonės silpną išsivystymą jis laikė pražūtingu dalyku visai tautai, nes tai yra ne tik stabdys gyventojų materialiniam lygiui kelti, bet taip pat verčia mokslus baigusią lietuvių jaunuomenę ieškoti darbo už Lietuvos ribų, Lietuva lieka „be savo šviesesnių brolių“, taip reikalingų kultūriniam ir ekonominiam vystymuisi (6). Kitoje vietoje jis tiesiog nurodo, jog tautai, negalinčiai užsitikrinti ekonominės ir kitokios pažangos, gresia išnykimas (5, Nr. 19, p. 225). Vadinasi, J. Adomaičio raginimą intensyvuoti žemės ūkį ir vystyti pramonę negalima kvalifikuoti grynai kaip rūpinimasi tik klasiniais buržuazijos interesais. Apskritai, J. Adomaičiui, kaip ir kai kuriems kitiems varpininkams, pavyzdžiui, V. Kudirkai, nebūdinga buržuazinė apologetika. Jis nepasiduoda jai, kaip matysim, ir vėliau, XX a. pradžioje, žymiu mastu išsaugus darbininkų judėjimui. Jo neišgašdino revoliucija.

J. Adomaitis nemanė, jog galima būtų pasiekti didesnių rezultatų, vystant ekonomiką ir kultūrą, tokiomis sąlygomis, kai buvo draudžiama ne tik lietuviska raštija, bet taip pat lietuviai neturėjo teisės valdyti daugiau kaip 60 dešimtinių žemės, burtis į kokius nors susivienijimus ar draugijas ir t. t. Todėl nacionalinės sprespaudos likvidavimą jis laikė pirmu didesniu žingsniu į pažangą.

Koks buvo J. Adomaičio požiūris dėl šios sprespaudos likvidavimo būdų?

XIX a. pabaigoje nacionalinės sprespaudos likvidavimo J. Adomaitis nesiejo su demokratiniu perversmu: patvaldystės ir baudžiavinių liekanų likvidavimu. Jis lietuviams ir kitoms engiamoms tautybėms tereikalavo lygių teisių su visais Rusijos gyventojais. Jis pabrėžtinai nurodo, jog niekas prieš valdžią neina ir nieko daugiau iš jos nereikalauja, kaip tik sąlygų tautiniam skirtingumui išlaikyti. Ši mintis aiškiai išreikšta jo straipsnių serijoje „Tėvyniški Balsai“ („Lietuviškasis Balsas“, 1887, Nr. 7–25), taip pat straipsniuose „Varpe“. „Nieks iš svetimų, šiandien tik baudžiamų gaivalų Maskolijos juk nieko daugiau ir nereikalauja, kaip to, idant tiesos visų gyventojų būtų sulygintos, idant viešpatystė nedalintų žmonių ant baudžiamų tiktai dėl to, kad išpažįsta kitokį tikėjimą ir kalba kitokiu liežuviu (...)“ (7).

Tačiau J. Adomaičio samprotavimai, kaip matysime toliau, rodo, jog jis Rusijos gyventojų teisių sulyginimą laikė tik artimiausiu

neatidėliotinu uždaviniu, bet ne galutiniu. Tiek gamtos, tiek ir visuomenės atžvilgiu J. Adomaitis taikė evoliucijos principą. Nors monarchiją J. Adomaitis laikė laikinu, praeinančiu reiškiniu (2), bet, neįvertindamas liaudies masių vaidmens istorijoje, nagrinėjamu laikotarpiu nematė realių jėgų, kurios galėtų likviduoti carizmą. Todėl pradžia tereikalavo visų gyventojų teisių sulyginimo.

Būtina prielaida Lietuvai nusimesti carizmo uždėtą nacionalinį jungą J. Adomaitis laikė „tautos vienybę“ ir visų Rusijos engiamų nacionalinių mažumų sąjungą tarp savęs ir su opozicine carizmui Rusijos liaudies dalimi.

J. Adomaitis XIX a. pabaigoje buvo karštu „tautos vienybės“ koncepcijos šalininku. Tačiau klasinės santaikos principas nebuvo išieities punktu jo pažiūrose. Jis manė, kad Lietuvai, nešančiai nacionalinio beteišikumo jungą, „luominiai nesutarimai“ yra per didelė prabanga, ją gali sau leisti tik politiškai nepriklausomos tautos. Vardan „tautystės“ atgavimo ir išlaikymo, savistovio kultūrinio vystymosi ir nacionalinio ekonominio savarankiškumo Lietuva kol kas tokių nesutarimų turi išsizuoti. „Tautos vienybės“ tēzė, kiek ji buvo panaudojama bendrademokratinėms reikalavimams ginti, vaidino pažangų vaidmenį. Labiau reakcinį pobūdį ji įgauna XX a. pradžioje, kai ja buvo plačiau pradėta naudotis kovoje su revoliuciniu darbininkų ir valstietijos judėjimu. Todėl J. Adomaičio kaip „tautos vienybės“ šalininko pozicija tam tikra prasme sutapo su objektyvia būtinybe.

Nagrinėjamu laikotarpiu „Tautos vienybė“ buvo būdingas J. Adomaičio pozicijos bruožas. Tai matyti iš jo požiūrio į atskirus socialinius sluoksnius. Pavyzdžiui, nors jis buvo materialistinių pažiūrų ir niekada nešlovino religinio abskurantizmo, bet, vadovaudamasis būtinumu visai tautai dėti pastangas tam tikram bendranacionaliniam tikslui pasiekti, kvietė bendradarbiauti su katalikų kunigais Lietuvoje. Jis manė, kad „Be kalbos neliks tikėjimo, be tikėjimo pražudysime kalbą ir tautišką skirtybę“ (8).

Dvarininkus J. Adomaitis taip pat vertino iš „lietuvių tautos“ taško. Straipsnyje „Iš tėvyniškos dirvos“ („Varpas“, 1889, Nr. 5) jis nurodo, kad nesutikimai su dvarininkais labiausiai atsiranda dėl to, „kad lietuviai laiko ponus kurčius ant Lietuvos ir lietuvių tautos reikalų“. Iš tiesų neretai taip ir yra, bet štai, pavyzdžiui, Tyškevičius savo lėšomis įsteigė progimnaziją Palangoje. Jei ir kiti ponai tokiu keliu eitų, „visokie nesutikimai ir nesusipratimai turėtų nutilti, o visiems drauge sutikime einant galima būtų geriau apsiginti nuo tų, kurie šiandien tyko abi pusį praryti“.

O minėtuose „Tėvyniškuose Balsuose“, J. Adomaitis stačiai sako: „Mes nesuprantame skirtumo darbininkų, ponų, klerikalų, liberalų ir t. t., bet norime matyti tik tai lietuvius. Idant taip būti galėtų, reikia tikrai apšvaistos, tautiško savo jautimo, meilės tėvynės ir tautos. Visur tautos, tvirtai tautystę mylinčios, pirma yra tauta, o paskui darbininkais ir ponais, pirmiausia jos stoto reikalus tautystės, o paskui savo klasės, o paskui mus dedasi atbulai, (...); per tai mes silpni, miniojami“ (5, Nr. 24, p. 264–265).

J. Adomaičiui buvo svetimas bet koks šovinistinis nacionalizmas. Atsisakymą bet kokių nacionalinių vaidų, tvirtą sąjungą tarp engiamų Rusijos tautų ir rusų liaudies jis laikė kita būtina sąlyga nacionalinei priespaudai likviduoti ir kitoms demokratinėms permainoms pasiekti. J. Adomaitis neapykantos lenkams kurstymą lietuvių spaudoje laikė carizmo nacionalinio engimo politikos sukeltu reiškiniu. Tikroju Lietuvos skriaudiku, jo nuomone, yra carizmas, kuris, siekdamas neleisti, kad pripaustos tautos protestuotų susijungusios, sąmoningai skatina nacio-

nalinius kivirčius. Jis rašė: „Mes papratome už viską kaltinti lenkus, bet paklauskime patys save, kuomi tuose dalykuose lenkai yra kalti? Vaidas mūsų su lenkais — tai diversija dėl atkreipimo mūsų akių nuo tikrųjų mūsų neprietelių, tai yra miltai, kokius malame dėl pyrago mūsų spaudėjams“ (5, Nr. 7, p. 80).

Vienintelė sąlyga, kurią J. Adomaitis kėlė kaip būtiną dalyką normaliems santykiams su lenkais palaikyti, buvo reikalavimas nelaikyti Lietuvos sudėtine Lenkijos dalimi ir pripažinti lietuvių tautinį ir kultūrinį skirtingumą.

J. Adomaitis nesutapatina carizmo su rusų tauta. Carizmo atskyrimas nuo rusų tautos — labai svarbus momentas lietuvių visuomeninės minties istorijoje. J. Adomaitis buvo bene pirmas iš tų, kurie šią idėją skelbė lietuvių spaudoje XIX a. pabaigoje. Pavyzdžiui, 1891 metais „Varpe“ jis rašė, jog už skriaudas, kokias lietuviai kenčia, visos rusų tautos kaltinti negalima, „nes toksai en masse apkaltinimas būtų visiškai neteisingas“. Jis pabrėžia, jog nors carinę biurokratiją, kuri engia nacionalines Rusijos mažumas, pagal tautybę sudaro rusai, bet ne jie yra tikroji Rusija.

Toliau tame pat straipsnyje J. Adomaitis išdėsto savo požiūrį į patvaldystę, kurį maždaug galima suformuluoti taip: jei rusų tauta nereiskia carizmo, kuris engia Lietuvą ir kitas tautas, tai visais galimais būdais reikia stiprinti sąjungą su rusų liaudimi, nes tai yra būtina sąlyga carinei savivalei pažaboti. Čaras, J. Adomaičio įsitikinimu, „nenorėdamas pražudyt sosto“, turėtų skaitytis su daugumos gyventojų valia (9).

J. Adomaičiui buvo būdingas švietėjiškas požiūris į liaudies mases. Pavyzdžiui, tame pat straipsnyje opoziciniais carizmui rusų tautos elementais jis pirmiausia laiko ne „tamsius valsčionis“, užguitus, nesidominčius politika, o inteligentiją. Jo įsitikinimu, viską nulemia švietimas, mokslas. Neįvertinimas liaudyje slypinčių jėgų socialiniam perversmui ir apsprendė J. Adomaičio požiūrį į patvaldystę. Jis ne kartą yra nurodęs, jog Lietuva, tiek skyrium imant, tiek ir susivienijusi su kitomis Rusijos pakraščių tautomis, neturės pakankamai jėgų, įgalinančių nuversti „vyriausybę“, ir čia pat priduria, jog niekas još nuversti ir nenori — kalba tik apie nacionalinės sprespaudos likvidavimą (5, Nr. 9 ir 10, p. 118).

Jei jėga nuversti „valdžios“ neįmanoma, tai telieka tik vienas kelias: politinė opozicija. Kaip tik tai ir siūlė J. Adomaitis. Pakraščių tautos turi remti pačioje Rusijoje esančią opoziciją carizmui, kad iškovotų sau lygias teises su visais Rusijos gyventojais, panaikinant nacionalinę sprespaudą.

Tas faktas, kad J. Adomaitis matė opoziciją carizmui pačioje rusų tautoje, ragino remti ją ir jungtis prie jos, rodo, jog jis turėjo galvoje ne tik visų Rusijos gyventojų, nepriklausomai nuo tautybės, teisių sulyginimą, bet ir visuomeninio gyvenimo sudemokratinimą.

XIX a. pabaigoje J. Adomaičio socialines-ekonomines pažiūras galutinai apibūdina jo požiūris į darbininkų judėjimą, į socializmą.

„Ar naudinga mums gali būti draugybė su socialistais ir budavotojais tautiškos ateituvės ant socialistiškų idealų arba tarptautinės darbininkų federacijos? — klausia J. Adomaitis. — Amerikoje gali, bet Lietuvoje Europos, kur mūsų tikroji tėvynė, tie ieškiniai dėl lietuvių nenaudingi, o gal ir dar negalimi. Nėra ant svieto tautos, kuri (...) be nenaudos dėl savęs savo gyvenime galėtų šokinėti įrėdnieškai per pilnus amžius, kurios padėjimui netinkanti idealai gyvenimo galėtų būti primesti“ (5, Nr. 23, p. 255).

Pagrindinis J. Adomaičio argumentas prieš socializmo mokslo propagandą Lietuvoje yra tai, kad čia dar nesą sąlygų tam tikslui

įgyvendinti. Tačiau Prancūzijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitur socializmas pilnai gali reikšti pažangą. J. Adomaitis iš esmės (nors nevadina daiktų tikraisiais jų vardais) suformuluoja buržuazinės-demokratinės revoliucijos klausimą. Tai rodo ir tolimesni jo samprotavimai straipsnių serijoje „Tėvyniški Balsai“ („Lietuviškasis Balsas“, 1887, Nr. 21—25). Jis rašo, kad Lietuva atsilikusi. Kultūrinio atžvilgiu ji stovi ne aukščiau, kaip Prancūzija XVIII amžiuje (kaip žinia, XVIII a. pabaigoje Prancūzijoje vyko buržuazinė revoliucija). Todėl „netinka namus statant pradėti nuo stogo, kada pamato nėra“. Lietuva dar ir be socializmo turinti ko siekti — to kultūrinio ir ekonominio lygio, kurį jau yra pasiekusios Vakarų šalys. Kaip tik šios šalys turėtų pradėti kalbėti apie socializmą ir jį įgyvendinti. Atsilikusiai Lietuvai visai netinka pirmai daryti bandymus ant „savo kūno“.

Be to, J. Adomaitis, visas savo jėgas skirdamas tautiškumui sužadinti, nešimpatizavo socializmui dėl jo internacionalinio pobūdžio. Jo nuomone „Tarptautiška federacija darbininkų iš Lietuvos turėtų padaryti Babelio bokštą, kuriame skirtingumas lietuvių turėtų greičiau ar vėliau pražūti“ (5, Nr. 24, p. 264). Toliau J. Adomaitis nurodo, jog socializmas savo principais gal būt nėra „neprietelingas tautiškam skirtingumui“, bet tas faktas, kad jis gali būti įgyvendintas tik tarptautiniu mastu, reiškia, jog „patsai gyvenimas turėtų susprausti visokius skirtingumus į vieną kokią gaivalą“. Pirmiausia šis procesas paliestų tokias tautas kaip Lietuvą, kur „tautinis susipratimas“ yra pradinėje stadijoje.

XIX a. pabaigoje J. Adomaitis darbininkų atžvilgiu taip pat laikėsi švietėjiškų pozicijų. Jis nerėmė J. Šliupo skelbtos minties, kad laikraštį „Lietuviškasis Balsas“ reikia padaryti darbininkišku. Jo manymu, darbininkai dar yra per daug žemo kultūrinio lygio (aišku, J. Adomaitis turėjo galvoje Rusiją, o ne JAV, kur J. Šliupas leido „Lietuviškąjį Balsą“), kad galėtų vadovauti visuomenės pertvarkymui. Pereidamas konkrečiai prie Lietuvos problemų, jis sako: „Kad reikia gerinti būvį darbininkų, ant teisingumo statyti jų padėjimą, apšviesti juos ir vaikus jų mokinti, visi tai supranta, bet juos sudžiomis jų darbų daryti, ant jų norų ir pažūrų ateituvę lietuvių statyti dar yra per anksti; reikia pirma tarp jų šviesą platinti, įkvėpti jiems meilę tautystės, šiandien vos neaiškiai dar apsirošiančios“ (5, Nr. 23, p. 256).

Nors J. Adomaičio požiūris dėl darbininkų klasės visuomeninės reikšmės nėra visur vienodai išlaikytas, t. y. kai kur jis iš viso sako, jog nebus galimybių ir tolimesnėje ateityje, dirbant visuomeninį darbą, vadovautis darbininkų interesais [pavyzdžiui, „Varpe“, jis rašė, jog „tautinę ateitį“ būtina statyti „ant visų luomų“, o ne vien tik ant darbininkų (10)], bet galima teigti, jog socializmo idėjai jis nebuvo priešingas, nekritikavo jos iš klasinių buržuazijos pozicijų. Jis manė, jog kol kas dar nepribrendusios sąlygos nei Lietuvoje, nei, iš dalies, ir kitur remtis tik darbininkų klase, imtis socializmo įgyvendinimo uždavinio. Pirmiausia reikia vystyti švietimą, šviesti gyventojus, tame tarpe ir darbininkus, o „valdžia ir suprematija pati teks tiems, kurie bus to verti, gyvenimas patsai gaudniausiems valdžią ir vadovystę į rankas paduos, ar bus jie bajorai ar ūkininkai, darbininkai ir didžturčiai“ (5, Nr. 24, p. 265). Ir lyg reziumuodamas visus savo samprotavimus socializmo klausimu, tame pat „Lietuviškojo Balso“ numeryje (p. 264) J. Adomaitis sako: „Su tais projektais mums reikėtų palaukti, kada dėl idealų socialistų rasis tinkanti dirva“.

J. Adomaičio būkštavimai dėl darbininkų tamsumo tuo metu, t. y. pereito amžiaus devintajame dešimtmetyje, kai Rusijoje buvo padaryti tik pirmieji nežymūs žingsniai, jungiant marksizmą su gaivališku dar-

bininkų judėjimu, nėra nepagrįsti. Tik tvirtas marksistas galėjo pilnai įvertinti darbo liaudyje slypinčią jėgą socialiniam perversmui įvykdyti. J. Adomaitis, kaip matyti iš jo straipsnių, nebuvo susipažinęs su moksliniu socializmu, bet, instinktyviai kovodamas už liaudį, kėlė demokratinio pobūdžio reikalavimus: panaikinti nacionalinę priespaudą, vystyti švietimą ir kt. Nors, iš švietėjiškų pozicijų spręsdamas apie liaudies masių vaidmenį istorijoje, pervertino carizmo jėgą ir nedrįso kelti tiesioginio jo nuvertimo šūkio, bet siekė sudemokratinti visuomeninį gyvenimą, iš principo neneigė socializmo.

J. Adomaičio nuopelnas Lietuvos socialinės-ekonominės minties istorijai yra tas, kad jis iš esmės kėlė idėją, jog būtinas tam tikras demokratinų pertvarkymų etapas, žengiant į socializmą. Kaip žinia, pirmieji socialistai tiek Lietuvoje, tiek ir Rusijoje propagavo marksizmą, bet mažai galvojo, kaip jį įgyvendinti esamomis sąlygomis. Teoriškai marksizmą Rusijos sąlygomis pritaikė V. Leninas, sukūręs mokymą apie buržuazinį-demokratinį perversmą kaip pirmą realų žingsnį į socializmą. J. Adomaičio pasisakymai apie buržuazinius-demokratinus pertvarkymus kaip būtiną prielaidą kovai dėl socializmo tam tikra prasme ruošė dirvą lenininėms idėjoms prigyti Lietuvoje.

J. Adomaičio publicistika „Lietuviškajame Balse“ ir „Varpe“ (1885—1892 m.) yra savarankiškas indėlis į socialinės-ekonominės minties istoriją Lietuvoje. Pirmą, šie laikraščiai buvo vieni iš pirmųjų lietuvių periodinių leidinių, kuriuose J. Adomaitis bendradarbiavo tuo metu, kai visuomeninė mintis Lietuvoje dar nebuvo aiškiai susikristalizavusi atskiromis srovėmis. Todėl jo skleistos idėjos buvo viena iš pažangios visuomeninės minties ištakų. Antra, vėliau J. Adomaitis nuo socialinių-ekonominių problemų analizės kurį laiką nutolsta, kol 1905—1907 metų revoliucija Rusijoje nepaskatina jo vėl imtis šio darbo.

Pasikeitus aplinkybėms, t. y. susidūręs akis į akį su išsivysčiusio kapitalizmo šalimi ir išvydęs, jog tamsi ir užguita Rusija pakilo į revoliucinę kovą, J. Adomaitis tampa nuosekliu demokratu.

Kaip jau minėjome, 1895 metais J. Adomaitis išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas, kur gyveno iki pat mirties. Apie jo pažiūras šiuo laikotarpiu galima spręsti iš straipsnių „Lietuvoje“ (skyrelyje „Politiškos žinios“) apie padėtį Rusijoje, taip pat iš jo mokslo populiarinimo veikalų.

„Lietuva“ ypač daug rašė apie padėtį Rusijoje, prasidėjus revoliucijai. Jos pradžia J. Adomaitis teisingai laikė taikios darbininkų eisenos Peterburge sušaudymą 1905 m. sausio 9 d. Su giliu pasipiktinimu J. Adomaitis kalba apie šį kruviną carizmo aktą. Darydamas iš šio įvykio išvadas, jis rašo: „Taigi nuo seniai laukiama Maskolijoje revoliucija užgimė, ir tie, kurie dar tikėjo, kad žmonės nuo caro per maldavimus gali pas jį rasti teisybę, dabar pamatė, jog net tikri maskoliai tik per kraujo praliejimą nuo savo valdovo gali ką pelnyti“ (11, sausio 27 d.).

J. Adomaitis nepriklausė prie tų, kurie tikėjo caro malonėmis. Tiesa, anksčiau jis nekėlė demokratinio perversmo klausimo, manydamas, kad jam įvykdyti neužteks jėgų, bet dabar, kilus revoliucijai, jis ją sveikina kaip seniai laukiamą dalyką.

Revoliucijos tikslu J. Adomaitis laiko carizmo likvidavimą. Pagrindinis kovos su carizmu krūvis tenka darbininkams, kenčiantiems tik „dėl netikumo politiškų sąlygų“ (11, kovo 10 d.). J. Adomaitis sveikino ginkluotus darbininkų veiksmus Maskvoje ir kituose miestuose.

1905—1907 metais Rusijos darbininkų organizuotumas, jų sąmoningai vykdomų politinių ir ginkluotų veiksmų mastas pakeitė J. Adomaičio požiūrį į darbininkų klasę kaip politinę jėgą. Dabar jis nebelaiko

darbininkų tamsia, politiškai nesąmoninga mase ir neatidėliotinus visuomeninius pertvarkymus sieja su jų veiksmais.

Kita rimta revoliucijos varomoji jėga, J. Adomaičio nuomone, yra valstiečiai. Jie, nesulaukdami iš caro veiksmų, kurie pagerintų jų būvį, „sūsipras, vargas ir jiems atidarys akis. Tąsyk kaimiečiai bus tokiomis jau rando (carizmo.— V. L.) priešais, kokiais šiandien yra miestų darbininkai (...). Einantys išvien kaimiečiai ir darbininkai gali lengvai išversti caro sostą ir išnaikinti biurokratų sauvalę“ (12, kovo 9 d.).

Sėkmingai revoliucijos baigčiai reikalinga ne tik darbininkų ir valstiečių sąjunga, nors tai ir pagrindinis dalykas. Būtina, „kad visi neprielankūs carui gaivalai visoj Maskolijoj antsyk pasikeltų, tąsyk ir caro kariuomenė pasikėlimo nesuvaldys“ (12, sausio 12 d.). Pirmiausia prie pakilusios rusų liaudies turi jungtis carizmo engiamos tautos. Lietuviai šia prasme taip pat turi nesnausti. J. Adomaitis su dideliu pasipiktinimu smerkia ir demaskuoja kaip caro tarnų rankų darbą žydų pogromus, piauptynes Kaukazo tautų tarpe ir kitus panašius dalykus. Jo giliu įsitikinimu, tai yra carinės provokacijos revoliucijai silpninti.

Kadangi 1905—1907 metų revoliucijoje pagrindinėmis varomosiomis jėgomis J. Adomaitis laikė darbininkus ir valstiečius, tai rodo, jog jis buržuazijos nelaikė revoliucine jėga, matė jos neryžtingumą carizmo atžvilgiu. Neigiamą J. Adomaičio nusistatymą dėl buržuazijos revoliucinio vaidmens kovoje prieš patvaldystę patvirtina taip pat jo požiūris į caro leistą sušaukti Valstybinę dūmą, kurią buržuazija laikė kulminaciniu revoliucijos tašku. J. Adomaitis „Lietuvos“ puslapiuose nedviprasmiškai pareiškia, kad iš dūmos nieko laukti negalima, jog carizmo nuvertimas pasilieka dienos uždaviniu.

Taigi, jei J. Adomaitis anksčiau nekėlė betarpiškos kovos su carizmu lozungo, tai dabar jis ragina susidoroti su patvaldyste, kviesdamas nesusivilioti jokiomis nuolaidomis, dūma ar kuo kita. Jo neišgąsdino revoliucija, kaip daugumos varpininkų ir kitų buržuazinių ideologų, kurie kritiniu momentu nuėjo sandėrio su carizmu keliu.

Svarbiu momentu J. Adomaičio požiūriu evoliucijoje yra tas faktas, jog jis, kviesdamas įvykdyti demokratinį perversmą Rusijoje, pasisako ir prieš kapitalistinį išnaudojimą.

Be abejo, J. Adomaitis, atvykęs į Ameriką, aiškiai pamatė, jog kapitalistinė visuomenė nepašalina socialinio neteisingumo. Tai, atrodo, kaip tik ir bus įtikiną J. Adomaitį, kad buržuazija Rusijoje bet kuriuo atveju gali atvesti tik prie tų socialinių blogybių, kurios yra išbujojusios Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitose šalyse. Todėl jis manė, kad darbininkai ir valstiečiai turi savarankiškai kovoti prieš carizmą, kad, nuvertę pastarąjį, pabandytų įvesti tokią santvarką, kuri skirtųsi ne tik nuo buvusios monarchinėje Rusijoje, bet ir nuo įteisintos samdomosios vergijos kapitalo šalyse.

Savo kritinį požiūrį į kapitalistinę santvarką ir pastarosios sukeltus tokius reiškinius kaip kolonializmas, rasizmas ir kt. J. Adomaitis probėgomis išdėsto kai kuriuose mokslo populiarinimo veikaluose. Ši aplinkybė rodo, kad socialiniai-ekonominiai klausimai nenustojo jaudinę J. Adomaičio visą gyvenimą, nors vėlyvesniu laikotarpiu, būdamas užimtas gamtos mokslo populiarinimu, stambesnių straipsnių ar veikalų šiais klausimais neparašė.

Pagrindine socialinės nelygybės priežastim jis laiko privatinę nuosavybę. „Visur, kur tik yra individuališka savastis,— rašo J. Adomaitis,— prigulinti ypatoms, ten yra nelygus turtų padalinimas: vieni turi turtų daugiau, negu jiems reikia, kiti turi jų per mažai ant savo reikalų, ir tie, ant prasimaitinimo ar nori, ar nenori, turi glaustis prie turinčių daugiau

negu reikia, pastoja kaip vergais praturtusių; per tai praturteliai įgauti vis didesnę valdžią; juo jie daugiau įgauna turtų, juo daugiau laiko varguolių, kurie turi pildyti prisakymus praturtusių“ (13, p. 119).

Beribį kapitalistinį išnaudojimą J. Adomaitis matė pačiose Jungtinėse Amerikos Valstijose. Jis nurodo, jog nors vergija oficialiai panaikinta, bet faktiškai „vergaeis yra čia beveik visi darbininkai“, kad „niekur gal daugiau kapitalistai neįgijo tokios galybės, kaip Amerikoje, niekur darbininkas nėra taip kapitalisto prispaustas, kaip Amerikoje“ (14, p. 226).

Kapitalistai nepasitenkina išnaudojimu tik savo šalies ribose. Jie į ekonominio jungo sferą įtraukia ir silpnas ekonominiu atžvilgiu šalis. Aprašydamas Afriką, J. Adomaitis nurodo, jog šis kontinentas mažai dar teiširtas. Tačiau ten, kur žengė mokslininko koja, tuojau pat pasirodo misionieriai, įkandin jų seka pirkliai, „kurie siurbia ir demoralizuoja nepašviestus tų kraštų gyventojus, pardavinėja degtinę, ginklus, piudo vienas tautas ant kitų, ir vis tas dėl padidavimo sau pelno“, ir pagaliau pasirodo „ginkluota kariauna, kuri su pagalba geresnių ginklų pamuša nuožmius čiabuvius, paveržia jų žemes“ (14, p. 243).

J. Adomaitis su aiškia simpatija kalba apie kolonijų tautas, tapusias „aukso veršio“ aukomis, ir su neapykanta — apie kolonizatorius ir jų tarnus mišionierius, kurie, skelbdami „dievo žodį“, „paruošia dirvą kapitalistiniams atėjūnams siautėti. Jis griežtai pasisako prieš visuomeninio gyvenimo klerikalizaciją tiek metropolijose, tiek ir kolonijose. „Kunigija niekur neprisideda prie pirmžengystės, bet visur, net tarp aukščiausiai civilizacijoj pasikėlusių tautų, yra suturėtoja pirmžengystės. Kunigija lygiai pas nuožmius kaip ir civilizuotas tautas yra palaikytoja senų tautos papročių ir įtikėjimų, kadangi tas išsina tik ant jos naudos“ (13, p. 173).

Kai Lietuvoje XIX a. pabaigoje jis kvietė bendradarbiauti su kunigais, tai tuo metu — tautinių mažumų engimo sąlygomis — jis vadavosi mintimi, jog prieš carizmą reikia kovoti vieningai. Tačiau savo pažiūromis J. Adomaitis visada buvo priešingai nusiteikęs religijai ir kulto tarnams kaip visuomeninei jėgai.

J. Adomaitis kritikavo ir tokį gėdingą reiškinį, kaip rasizmas. Jis sako, jog mokslas seniai įrodė, kad visos rasės kilusios „nuo vieno ir to paties žmonių veislės protėvio“. Rasiniai skirtumai išsivystė „klimato ir kitokių gamtiškų aplinkybių“ įtakoje. Tačiau Amerikoje ši mokslo nustatyta tiesa, daugiausia politiniais sumetimais, neretai ignoruojama, propaguojant pseudomokslines teorijas (13, p. 185—186). J. Adomaitis karštai gina požiūrį, jog visi žmonės biologiškai yra lygiaverčiai, biau-risi rasistų prasimanymais.

J. Adomaitis nebuvo buržuazinės santvarkos apologetas. Jis laikėsi jos atžvilgiu gana kritiškų pozicijų. Tačiau lemiamo žingsnio į socializmą nebuvo padaręs. Pagrindine kliūtis buvo tai, kad J. Adomaitis nebuvo įsisavinęs materialistinio istorijos supratimo, nors ekonominius santykius tarp žmonių laikė svarbiu visuomenės vystymosi veiksmu. Pavyzdžiui, jis rašo: „Prie išsidirbimo civilizacijos prisidėjo trys veislės spėkų: „pašalinės, vidurinės ir viešos“. Apytikriai prie pirmųjų jis priskiria gamtines sąlygas, prie antrųjų — fizinės žmonių savybes ir prie trečiųjų — „draugišką susirišimą žmonių giminių ant atsiekimo paskirto miero“ (13, p. 17).

Taigi J. Adomaitis buvo žymus asmuo lietuvių visuomeninės minties istorijoje. Visa jo veikla buvo pajungta vieninteliam tikslui: tarnauti savajai tautai ir visai žmonijai. Pagrindine priemone šiam tikslui pasiekti laikydamas švietimą, J. Adomaitis nuveikė didelį darbą kovoje dėl tikros

pažangos. Rašydamas svarbiausiomis savo meto visuomeninėmis problemomis ir kviesdamas į kovą prieš reakciją bei socialinės nelygybės priežastis, jis kantriai dirbo ten, kur tikėjosi kuo daugiau atnešti naudos. Reikia pripažinti, jog teigiamą jo vaidmenį lietuvių tautos istorijoje sunku pervertinti.

Vilniaus Valstybinis V. Kapsuko vardo
universitetas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai įteikta
1967 m. vasario mėn.

Į š n a š o s

- ¹ Varpas ir varpininkai, Kaunas, 1939.
- ² Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija. t. I, Vilnius, 1966, str. Adomaitis Juozas.
- ³ J. Maiminas, Apie kapitalizmo vystymosi Lietuvos žemės ūkyje kelius. Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto Mokslo darbai, XXXIV, Ekonomika, I, Vilnius, 1960.
- ⁴ R. Vėbra, Nacionalinės buržuazijos formavimasis Lietuvoje XIX a. pabaigoje. Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų Mokslo darbai, Istorija, VI, 1964.
- ⁵ Szernas [J. Adomaitis], Tėwyniszki Balsai, „Lietuwiszkasis Balsas“, 1887.
- ⁶ Szernas [J. Adomaitis], Ko mums reikia, „Lietuwiszkasis Balsas“, 1885, Nr. 12.
- ⁷ St-1 [J. Adomaitis], Audiatur et altera pars. „Varpas“, 1891, Nr. 6.
- ⁸ -j-a [J. Adomaitis], Mūsų užduotė, „Varpas“, 1891, Nr. 2.
- ⁹ -j-a [J. Adomaitis], Maskolija, maskoliai ir mes, „Varpas“, 1891, Nr. 8.
- ¹⁰ [J. Adomaitis], „Audiatur et altera pars“, „Varpas“, 1889, Nr. 4.
- ¹¹ Revoliucija Maskolijoje. „Lietuva“, 1905.
- ¹² Revoliucija Maskolijoje. „Lietuva“, 1906.
- ¹³ Ethnologija arba mokslas apie Žemės tautas. Pagal Dr-ą M. Haberlandtą ir Letourneau. Sutaisė Sernas (J. Adomaitis), Chicago, 1903, p. 111.
- ¹⁴ Geografija arba Žemės aprašymas, pagal Geikie, Nalkowskj ir kitus. Sutaisė Sernas (J. Adomaitis), Trečias spaudimas. Chicago, 1906.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ЮОЗАСА АДОМАЙТИСА-ШЯРНАСА

В. ЛУКОШЯВИЧЮС

Резюме

Ю. Адомайтис-Шярнас (1859—1922)— видный литовский общественный деятель и просветитель конца XIX — начала XX вв. В общественной жизни Литвы он начал активно участвовать примерно с 1885 года. В это время, живя в Варшаве, он выступает со статьями по актуальным вопросам литовского национального возрождения в издававшейся в США газете «Летувишкасис балсас». Позже в 1889 г., вместе с В. Кудиркой и другими общественными деятелями, он организует газету «Варпас», которую на первых порах редактирует, пишет передовые статьи. В 1892 г. из-за разногласий с националистически настроенными кругами газеты «Варпас» он выходит из состава ее редакции. Через несколько лет, в 1895 г., получив приглашение редактировать газету «Летува», уезжает в США, где и живет до конца своей жизни. Живя в Америке, Ю. Адомайтис-Шярнас в основном посвящает себя просветительской работе: переводит на литовский язык в частичной переработке прогрессивных авторов, посвящавших свои труды вопросам естествознания, астрономии и др. областям науки. Однако газета «Летува» уделяла внимания также политическим вопросам, особенно в период рево-

люции в России в 1905—1907 годах. Занятая газетой позиция, которая была явно демократической, говорит о настроениях ее редактора Ю. Адомайтиса-Шярнаса.

В статье прослеживается развитие социально-экономических взглядов Ю. Адомайтиса-Шярнаса. Основными вехами, по которым можно судить о его позициях, являются его статьи в газетах «Летувишкасис балсас» и «Варпас», а также его реакция на события в России 1905—1907 годов и отдельные высказывания в переведенных им книгах. В конце XIX в. Ю. Адомайтис-Шярнас был близок к буржуазному демократизму, однако в этот период его взглядам еще характерна в некоторой степени либеральная тенденция, обусловленная недооценкой роли народных масс в истории. Он не видел реальной силы, которая могла бы свергнуть царское самодержавие, поэтому он выступает лишь за равноправие всех граждан, т. е. за ликвидацию национального гнета в царской России. Однако он считал, что самодержавием недовольны не только национальные окраины, но и сам русский народ. Поэтому он призывал к выступлению единым фронтом всех угнетенных народов в союзе с русским народом против самодержавия. Это означает, что Ю. Адомайтис-Шярнас имел ввиду не только уравнивание прав всех граждан, но и демократизацию общественной жизни.

По отношению к социалистическим идеям Ю. Адомайтис-Шярнас в конце XIX века занимал отрицательную позицию. Он считал, что в России еще нет надлежащих условий для их осуществления, поэтому он предлагал сосредоточить усилия на достижение преобразований общедемократического характера, развитие просвещения и культуры. Однако для него не была характерна буржуазная апологетика. К социализму он подходил с чисто просветительской точки зрения. По его убеждению, лишь просвященный народ может выступить за политическое преобразование общества.

В дальнейшем взгляды Ю. Адомайтиса-Шярнаса эволюционировали влево. Во время революции в России в 1905—1907 гг. на страницах «Летувы» он призывал к непосредственному свержению царского самодержавия. Главными политическими силами он считал рабочий класс и крестьянство, отмечал нерешительность буржуазии и ее неспособность вести борьбу с самодержавием. В изданных им научно-популярных книгах встречается немало критических замечаний в адрес капитализма, так, например, социальным злом номер один он считал частную собственность.

Несмотря на некоторую ограниченность во взглядах Ю. Адомайтиса-Шярнаса, демократическая направленность его деятельности сыграла немаловажную роль в развитии прогрессивной общественной мысли в Литве. Целью данной статьи было выявление места Ю. Адомайтиса-Шярнаса в истории литовской общественной жизни.
